

Fejøbægrene – en hyldest til detektorfolket!

Af Kasper Høhling Søsted & Anders Rasmussen

“Under en fra Fejø Birk’s Extraret indanket Justitssag,.. paadømtes afvigte Fredag, ... tvende Gaardmænd for ulovlig Omgang med Danefæ.” (Overrettens retsprotokol 1873)

I forbindelse med efterårspløjningen af en mark fandt en gårdejer på Fejø i 1872 et stort, dekoreret sølvbæger med fire mindre sølvbægre indeni. Fundet – og navnlig det

store bæger, “Fejøbægret” i daglig tale – er blandt de kendteste fund fra den periode, der i Danmark og det øvrige Skandinavien kaldes for vikingetid og på det europæiske kontinent for middelalder.

Som det fremgår af ovenstående citat fra Overrettens (vore dages Landsret) retsprotokol, fik gårdejeren dog ingen hæder for det spektakulære fund. I stedet for at anmelde fundet solgte han nemlig bægrene til

De fem sølvbægre fra Østerby, Fejø, Fuglse herred. Nationalmuseet, Danmark.

en guldsmed fra Maribo. Dermed forbrød han sig mod en flere hundrede år gammel lov: Danefæloven. Som straf for forseelsen blev gårdejeren og en medskyldig idømt en bøde samt tab af den dusør på 55 Rigsdaler, som han ellers skulle have haft for fundet af sølvbægrene. Bægrene blev ved den lokale birkedommers mellemkomst reddet fra guldsmedens smeltedigel og indleveret til Nationalmuseet¹.

143 år efter fundet kom Fejøbægrene igen i fokus. En weekend i 2015 havde en gruppe entusiastiske amatørarkæologer udstyret med metaldetektorer sat hinanden stævne på Fejø for at foretage afsøgning af nogle udvalgte lokaliteter. En af disse lokaliteter var findestedet for Fejøbægrene, og inden weekenden var omme, havde detektorfolkenes indsats føjet seks hele nye sølvbægre til det oprindelige fund samt en række fragmenter fra yderligere et eller to bægre.

Udover at sætte en tyk streg under, at Fejøbæger-fundet hører til i en kategori for sig selv, understreger de 8 nye sølvbægre fra Fejø også nogle meget vigtige forhold. Forhold, som i løbet af de sidste ca. 30 år, i

stigende grad har ændret den måde, hvorpå det arkæologiske materiale indsamles og bruges i udforskningen af fortidens mennesker og de samfund, som de levede i. Det ene er, at der aldrig nogen sinde tidligere er blevet gjort så mange metalfund fra forhistorisk og historisk tid som nu, og at man til stadighed overraskes over spektakulære fund og indimellem også af helt nye fundtyper. Det andet er, at dette efterhånden meget store genstandsmateriale løbende bidrager med afgørende ny viden om fortidens samfund. Det tredje er, at den store tilvækst i fund og viden næsten udelukkende kan tilskrives de mange engagerede og dygtige detektorfolk, som bruger deres fritid til afsøgning af det danske landskab. Kombineret med et meget godt samarbejde med de lokale kulturhistoriske museer og Nationalmuseet samt en understøttende lovgivning.

Danefæloven – Hvad er danefæ?

Lige siden etableringen af det danske museumsvesen i 1800-tallet har privatpersoner bidraget med metalfund til museernes samlinger. Resultatet af bidragene kan ses i udstillingsmontrer og på magasiner rundt

Kort over Fejø med fundstedet fra 1872 og 2015 markeret. Kort & Matrikelstyrelsen.

De seks hele nye sølvbægre fra Fejø, som de så ud, kort tid efter de var fundet. Museum Lolland-Falster.

omkring på de danske kulturhistoriske museer, hvor der i dag findes tusindvis af metalgenstande fra forhistorisk og historisk tid.

Reglerne for, hvad der skal indleveres, følger lovbestemmelserne om danefæ. Danefæ er en gammelt dansk betegnelse for herreløst gods. Begrebet optræder første gang i Christian d. V's Danske Lov fra 1683, men allerede i Valdemar Sejrs Jyske lov fra 1241 fremgår det, at herreløst gods tilhører kongen. I mere end 750 år har det således været lov i Danmark, at nedgravede skatte og andre fund af guld og sølv tilhører staten. I dag forvaltes Danefæloven af Nationalmuseet. Med udgangspunkt i bestemmelsernes formål om at sikre, at vigtige fund fra Danmarks fortid bliver bevaret til kommende generationer, vurderer museet, hvad der er danefæ, og fastsætter den skattefri godtgørelse, der udbetales til findere af danefæ.

Danmark har som det eneste af de skandinaviske lande en meget lempelig og åben tilgang for privatpersoner til at bruge af metaldetektor. Som udgangspunkt kræves blot en tilladelse fra grundejeren, førend afsøgningen af et givet areal kan igangsæt-

tes. På de fredede fortidsminder og inden for en afstand af 2 meter fra dem er brugen af metaldetektor dog ikke tilladt. Når der i enkelte tilfælde afsøges med metaldetektor på fredede arealer, sker det forudgående dispensation fra Kulturstyrelsen og i tæt samarbejde med det lokale kulturhistoriske museum. I Norge er brugen af metaldetektor, ligesom i Danmark, allemandsret. Sammenlignet med det hjemlige materiale bliver der dog i Norge kun registreret få detektorfund og detektorpladser på årlig basis. Dette skyldes ikke en mangel på oldsager, men derimod mere vidtgående bestemmelser for, hvornår et givent areal eller fortidsminde kan opnå fredningsstatus. Tilsvarende situationen i Danmark er det i Norge ikke tilladt at anvende metaldetektor på fredede arealer. I modsætning til den danske lovgivning tildeles fredningsstatus til kulturminder dog i Norge, så snart der fremkommer oldsagsmateriale. I praksis betyder dette, at afsøgningen med metaldetektor på et areal skal indstilles, allerede når det første fund er gjort. Oldsager fundet med metaldetektor i Norge tilhører staten. I enkelte tilfælde udbetales der en dusør til finderens. I Sverige er det slet ikke tilladt for

privatpersoner at anvende metaldetektor. Alle oldsager er statens ejendom, og der udbetales ikke dusør til finder.

Skabte fanden metaldetektoren?

Ser man på den arkæologiske forskningshistorie, er der hen over tid variation i de steder, hvor metalfundene er kommet for dagens lys, og forskelle i den måde, hvorpå man har fundet dem.

Før 1980'erne blev langt de fleste metalfund gjort i grave eller tørvemoser. Dertil kommer en gruppe af tilfældigt oppløjede genstande og skattefund. At mange af disse tidlige metalfund er af guld skyldes, at erkendelsen af disse genstande alene var baseret på, hvad man kunne se med det blotte øje. Sølv, bronze og jern samt andre metaller, der som følge af tidens tand mister sin oprindelige glans, var langt sværere at observere på mark og i mose. Gravfundne metalgenstande havde deres højdepunkt fra slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet frem til vedtagelsen af Fredningsloven i 1937. Mange af gravfundene daterer sig til bronzealderen og er fundet i forbindelse med gravninger og sløjfninger af de gravhøje, der er så karakteristiske for perioden.

Sammenbruddet af verdenshandlen ved udbruddet af 2. Verdenskrig udløste en energikrise, som for Danmarks vedkommende betød, at der kom gang i den hjemlige tørvegravning og -produktion, og dermed også i en ny kategori af metalfund. Nemlig dem, som i forhistorisk tid er blevet ofret i datidens moser og søer. Tilvæksten i metalgenstande og andre fund fra tørvegravene var i 1940'erne så stor, at Nationalmuseet med mellemrum sendte medarbejdere rundt i landet for at registrere og hjemtage fundene.

Introduktionen af metaldetektoren i begyndelsen af 1980'erne satte gang i en udvikling, som på sigt ikke bare har forandret fundbilledet og fundmængden af metalgenstande, men også arkæologernes opfattel-

se af, hvilken rolle genstande af metal har spillet for samfundene op igennem forhistorisk og historisk tid. Til at begynde med fik det nye redskab en blandet modtagelse i de arkæologiske fagkredse. *Den har fanden skabt* (Fischer 1983) blev der blandt andet proklameret i tidsskriftet *Skalk* i 1983, illustreret med en tegning af Fanden selv, der med et tandfyldt grin er i færd med at afsøge en græsplæne med metaldetektor. Hvad tegningen forsøgte at skildre, var næppe til at misforstå: Fanden kærede sig ikke om de kulturhistoriske værdier eller den danske danefælovgivning. Sammenkoblingen mellem dette diabolske væsen og metaldetektoren gjorde det tydeligt for læseren, at man heller ikke skulle forvente den store respekt for kulturminde eller lands lov og ret fra dem, der, som artiklen skrev, udøvede "rovdrift" med deres nye "skattesøgerinstrumenter".

I tiden herefter er forholdet mellem fagarkæologer og metaldetektoren heldigvis forandret til det bedre – og hvedebrødsdagene er langt fra forbi endnu! Selv om det ikke altid er et ukompliceret forhold, så nyder den danske museumsverden generelt godt af de mange nye opdagelser, der gøres med dette "fandens instrument". Metaldetektoren har hverken mere eller mindre moral end den person, der bruger den, og vi kan i Danmark gudskelov bryste os af, at langt størstedelen af detektorbrugere er kulturhistoriske interessenter, der velvilligt samarbejder med de lokale museer.

En arkæologisk guldalder

For Museum Lolland-Falsters vedkommende har de lokale detektorføreres engagement udmøntet sig i et sandt overflødhedshorn af nye, spændende oldtidsfund. Denne positive udvikling har for alvor taget fart i løbet af det seneste årti, hvor antallet af arkæologiske lokaliteter, som på årlig basis erkendes ved brug af metaldetektor, langt overstiger mængden af pladser, som

Det store sølvbæger fra Fejø. Nationalmuseet, Danmark.

bliver fundet i forbindelse med arkæologiske udgravninger og forundersøgelser. Selv om disse detektorlokaliteter ofte er meget sparsomme, hvad angår oplysninger om den kontekst, som metalgenstandene indgik i, så tjener de som et yderst værdifuldt bidrag til det kulturhistoriske og antikvariske arbejde, der til daglig udføres på museet. De mange flotte og ofte også sjældne oldsager af metal glæder selvfølgelig altid de hjerter, der banker for forhistorien. Endnu mere glædeligt

er kortlægningen af disse fund, idet de på denne måde giver et unikt indblik i landskabets udnyttelse i de mange århundreder fra bronzealderen og frem til middelalderen.

Ved at registrere alle nye fund i en samlet database bliver det nemlig muligt at skabe et mere samlet overblik over placeringen af bopladser, gravfelter og andre typer af forhistoriske lokaliteter. Brugen af metaldetektor finder oftest sted på landbrugsarealer, hvor arkæologer sjældent får mulighed for at fore-

tage udgravninger. Navnlig de mindre øer i farvandet omkring Lolland og Falster er kun i ganske få tilfælde genstand for arkæologiske undersøgelser. I disse områder hjælper detektorfolkene aktiviteter derfor i særlig høj grad med til at belyse, hvordan fortiden tog sig ud i netop disse dele af landet.

Ja, man fristes til at sige, at de mange fund, som fremkommer qua de meget aktive detektorfolk, er starten på en ny arkæologisk guldalder. Ikke blot for Lolland og Falster, men for hele landet. Brugen af metaldetektor er blevet en populær fritidsbeskæftigelse, og enkelte er så heldige, at de gør store fund allerede kort tid efter den første tur hen over marken.

Nye bægere, nye tolkninger

“Arkæologi er søgen efter fakta, ikke sandheden – hvis det er sandheden du er interesseret i, så finder du Dr. Tyrees filosofihold for enden af gangen (...)”. Dette citat er hentet fra filmens verden og er udtalt af ingen anden end Indiana Jones foran en større skare af håbefulde studerende. Udsagnet rummer ironisk nok en sandhed om arkæologien og de udfordringer, som arkæologen ofte møder, når et fund skal tolkes. Her kan man kun forholde sig til det kendte. Det ukendte, dvs. alt det, som endnu ikke er fundet, er en variabel af uvis størrelse og betydning. Alt imens det ukendte bliver afdækket som følge af udgravninger og detektorfolkets ihærdige arbejde, findes også en øget sandsynlighed for, at nye erkendelser bliver gjort, som ændrer eller helt umuliggør tidligere tolkninger. I arkæologi er sandhed derfor et meget flygtigt begreb, der er i konstant forandring som følge af netop det arkæologiske arbejde.

Det nylige fund af seks sølvbægere på Fejø er et prima eksempel på netop denne dynamiske vekselvirkning mellem det som er kendt, og det som er ukendt. De første Fejøbægere, som blev opdaget i 1872, var i sig selv et

exceptionelt fund, og betydningen af disse bægere er blevet flittigt tolket sidenhen. Det daværende fund bestod af i alt fire mindre sølvbægere samt det såkaldte *Fejø-bæger*, der i størrelse og udsmykning langt overstråler de andre. Hvor de fire mindre bægere var af nordisk oprindelse, måtte produktionsstedet for det femte og største bæger findes uden for Skandinavien. En vurdering af bægerets dekorative elementer og udformning peger i retning af et arbejde udført i det Karolingiske Rige (det nuværende Frankrig og Tyskland), formentlig fra slutningen af det 8. århundrede i tiden under Karl den Store. Bægeret er en såkaldt *pyxis*, beregnet til at indeholde det indviede nadverbrød, som blev anvendt i den kristne messe. De dekorative elementer er da også udpræget kristne, hvilket yderligere understreger, at der er tale om en genstand, som oprindeligt må have udgjort en del af et kirkeinventar.

En forklaring på, hvorledes dette franske kirkebæger var endt i mulden på Fejø var derfor nærliggende. Her måtte være tale om plyndringsgods fra et af de utallige togter, som vikingerne udførte langs den vesteuropæiske kystlinje. Sammen med de fem øvrige bægere blev denne stjålne *pyxis* derefter formentlig anvendt som et simpelt drikkebæger eller indgik som en del af hedenske ritualer.

Skattefund fra vikingetiden, der i lighed med fundet fra Fejø, indeholder nordiske sølvbægere fundet sammen med et bæger af udenlandsk oprindelse, kendes også fra andre steder i landet. Størst blandt disse er sølvskatten fra Terslev på Sjælland, der samlet indeholder ikke mindre end 6,6 kg sølv. Hovedparten af fundet består af arabiske mønter, smykkeudstyr samt mindre fragmenter af brudsølv, som blev anvendt til handel eller som smeltebarer ved støbningen af nye genstande. I tillæg til dette indeholdt Terslev-fundet dog også fire nordiske sølvbægere meget lig dem fra

Fejø-fundet, samt et større sølvbæger, der formentlig har persisk oprindelse.

Et andet vikingetidsfund med sølvbægere blev gjort ved Lejre på Sjælland for mere end 160 år siden. Lejreskatten indeholdt ud over glasperler, et vægtlod og en hvæsesten også fem sølvbægere, og placerer sig

dermed i samme gruppe af fund som de to føromtalt skatte fra Terslev og Fejø. Det største af bægerne fra Lejreskatten er produceret i det anglo/irske område (De Britiske Øer) og har oprindelig udgjort en del af et kirkeinventar. Fundet blev i første omgang tolket som en del af en metalarbejders

Terslevskatten. Nationalmuseet, Danmark.

Lejreskatten. Nationalmuseet, Danmark.

forråd. Sidenhen har man dog spekuleret i, hvorvidt der har været tale om rituelle genstande, som knyttede sig til det hedenske stormandssæde i vikingetidens Lejre.

Det sidste skattefund fra vikingetiden med sølvbægre, som bør nævnes i denne sammenhæng, er fra Ribe Nørremark i Sydjylland. Fundet indeholdt et karolingisk sølvbæger og seks nordiske sølvbægre og er derfor i sin grundlæggende sammensætning meget lig fundet fra Fejø. I lighed med det karolingiske bæger fra Fejø-fundet har det udenlandske bæger i skatten fra Ribe Nørremark også oprindelig fundet anvendelse i kirkelige handlinger, inden det kom til Danmark.

Med det nylige fund af syv til otte sølvbægre på Fejø bringes det samlede antal bægre fra denne lokalitet op på enten 12 eller 13. Selv om det selvfølgelig ikke kan udelukkes, at fremtidige afsøgninger på stedet vil frembringe flere bægre, så må det for indeværende formodes, at der er tale om et

komplet fund. Dateringen for nedlæggelsen af skatten er selvfølgelig vanskeligt at fastslå med sikkerhed. Den gængse tolkning er, at bægrene formentlig er gravet ned i løbet af første halvdel af det 10. århundrede, hvilket også giver anledning til forestillingen om, at de kan have indgået som del af hedenske drikkeritualer. De nye bægre rejser dog et interessant spørgsmål angående bægrenes funktion og dermed også deres tidsmæssige placering inden for den danske vikingetid. For hvis bægrenes samlede antal skulle vise sig at være 13, så har vi at gøre med en genstandssammensætning, der kunne repræsentere Jesu Kristi sidste måltid med de 12 disciple før korsfæstelsen – ophavet til den kirkelige liturgiske nadver, hvor det karolingiske Fejø-bæger også oprindeligt indgik. Eftersom de mindre bægre alle er nordiske kunne der derfor være tale om et yngre fund end hidtil antaget, formentlig fra den sene del af vikingetiden efter Harald

Ribeskatten. Nationalmuseet, Danmark.

Blåtands kristning af riget. En sådan tolkning ville også være interessant i forhold til betydningen af det karolingiske bæger, idet der dermed ikke nødvendigvis har været tale om et funktionsskifte i forbindelse med anvendelsen i vikingetidens Danmark.

Fortiden, nutiden og fremtiden

De nye bægre fra Fejø er nu på Nationalmuseet, hvor de vil blive erklæret for at være danefæ. Den følgende konservering vil forhåbentlig hjælpe til med at kaste yderligere lys over fundet og vil sandsynligvis også gøre det muligt at fastslå med sikkerhed det samlede antal af bægre, som indgår i skatten. Sikkert er det dog allerede nu, at detektorfolkernes ihærdige afsøgning af nye områder samt områder kendt for tidligere fund, bibringer vigtig ny viden, som i visse tilfælde gør det muligt at genoverveje tidligere antagelser. Nutidens engagement blandt detektorfolkene gør os matrikel

for matrikel mere vidende om vores fælles kulturarv. Med opretholdelsen af det gode samarbejde mellem de lokale kulturhistoriske museer og detektorbrugere vil denne udvikling uden tvivl fortsætte langt ud i fremtiden. Det sidste gode fund er ikke gjort endnu. Der er stadig meget tilbage at finde!

Kasper Høhling Søsted, cand.mag. i forhistorisk arkæologi. Har arbejdet på en række kulturhistoriske museer og i Kulturstyrelsen. Siden 2009 på Museum Lolland-Falster som museumsinspektør og afdelingsleder. Anders Rasmussen er uddannet arkæolog og museumsinspektør på Museum Lolland-Falster. Til daglig arbejder han med kulturhistorisk forvaltning samt indberetningen af nye detektorfund til Nationalmuseet.

Bibliografi:

- Christensen, T. 2010. Lejreskatten. *Danefæ: skatte fra den danske muld*. Redigeret af Michael Andersen & Poul Otto Nielsen. København. Gyldendal. S. 183-186.
- Johansen, K. F. 1913. Sølvskatten fra Terslev. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1912. København. S. 191-192.
- Feveile, C. 2012. Metaldekteproblematikken – uens regler og deres konsekvenser. *Et fælles hav – Skagerak og Kattegat i vikingetiden*. Seminar på Nationalmuseet, København, 19 – 20 september 2012. Redigeret af Anne Pedersen & Søren M. Sindbæk. Nordlige Verden, Nationalmuseet. S. 120-135.
- Fischer, C. 1983. Den har fanden skabt. *Skalk* 1983:1. S. 8-14.
- Michaelsen, K. K. 2000. Detektorfund – hvad skal vi med dem? *Detektorfund – hvad skal*

vi med dem? Dokumentation og registrering af bopladser med detektorfund fra jernalder og middelalder. Rapport fra et bebyggelsehistorisk seminar på Hollufgård den 26. oktober 1998. Redigeret af Mogens Bo Henriksen. Skrifter fra Odense Bys Museer vol. 5. S. 7-10.

Wilson, D. M. 1961. The Fejø Cup. *Acta Archaeologica*, Vol. XXXI. Ed. C. J. Becker. Ejnar Munksgaard, 1960. København. S. 147-173.

Noter:

1. Af de oprindelige seks bægre er kun de fem bevaret, idet et af de mindre sølvbægre angiveligt gik tabt, inden fundet blev solgt til guldsmeden i Maribo.